

РЕЗИДЕНЦИИТЕ НА АБДИКИРАЛИТЕ ТЕТРАРСИ

Ако трябва да бъдем безкомпромисни при употребата на термина „дворец“, единственият останал до днес императорски дворец от времето на Тетрархията в източните провинции е дворецът в Тесалоника. Дворците в Никомедия и Антиохия не са запазени. Дворците в Сирмиум и Сердика очакват своето изясняване. В същото време, до нас са достигнали три резиденции – в Сплит, Гамзиград (Ромулиана) и Шаркамен, които обаче, не са дворци в буквалния смисъл, тъй като не са изпълнявали функциите на политически и административни центрове. Тази интересна група резиденции е специфична за Тетрархията и е свързана със статута на абдикиралите монарси. Очевидно е, че и трите са били предназначени за обитаване след приключването на царуването съответно на Диоклециан, Галерий и, евентуално, Максимин Дайа. Едва ли е случайно, че и трите резиденции са се запазили във времето. След смъртта на своите създатели, те са загубвали значението си за императорската институция. В тях не са идвали нови владетели, които да ги преобразуват, така, както се е случвало в истинските дворци, например в Тесалоника и по-късно, в Константинопол. Лишени от функции, свързани с конкретното упражняване на властта, тези дворци имат преди всичко идеологически смисъл. В тези луксозни резиденции абдикиралите монарси са предвиждали да се радват на всички удобства за тялото и радости за духа (но този дар от съдбата ще получи само Диоклециан). В издигането на резиденциите по родните места на императорите вероятно от една страна има сантиментален нюанс, но ако погледнем на този факт като принцип, ще трябва да приемем, че тук има и идеологически оправдан избор. Така че като обособяваме „дворците / резиденциите на абдикиралите императори“ като тип, ние можем и да ги дефинираме като „символични дворци“. Но тук не става дума за символиката, която имплицитно е заложена във всяка дворцова архитектура и в средиземноморската култура е изразена в елинистическите βασιλεία, в *Domus Aurea* на Нерон и в дворците на Флавиите и после, на Хадриан¹.

¹ За символиката на дворцовата архитектура: K. Swoboda, “The Problem of the Iconography of Late Antique and Early Medieval Palaces”, *Journal of the Society of the Architectural Historians*, 20-2, 1961, 78-89; също E. Baldwin Smith, *Architectural Symbolism of Imperial Rome and the Middle Ages*, Princeton 1956, 141-142, където резиденцията в

Все още не можем да кажем каква е била общата площ на дворците в Сирмиум, Тесалоника и Сердика. Но знаем площта на императорските резиденции в Сплато, Ромулиана и Шаркамен, съответно 38 дка, 37 дка и 8.7 дка. За сравнение ще напомним, че площта на Сердика е ок. 16 ха. Големите вили в Аквитания (Югозападна Франция) са с площ от 6 до 8.4 дка, а вилата в Шираган е 18 дка. Но това са площите само на *pars urbana*. В най-големите вили цялото имение, включващо и селскостопанските части, може да бъде заградено: така в Шираган имението възлиза на 13 ха, в Монморен-Ласал те са 18 ха². Трябва обаче да имаме предвид, че в Ромулиана и Шаркамен тетрапилоните и мавзолеите са изнесени извън крепостните стени, което означава, че площта на „свещения ареал“ на резиденциите значително надхвърля само укрепените площи.

Много отдавна е призната връзката на резиденцията на Диоклециан в Сплит с архитектурата на военните лагери³. Приликата между възстановявания по описания дворец на Диоклециан в Антиохия и археологически ясният дворец в Сплит⁴ не би трябвало да се обяснява като влияние на първия върху втория, а като произлизаща от общата им зависимост от военната архитектура, сред която се е формирал вкусът на Диоклециан. Военните елементи в резиденцията на Диоклециан са излизащите напред кули, четвъртитият план с пресичащите се главни улици, водещи към четирите порти и симетричното разположение на частните апартаменти спрямо *porta praetoria* по подобие на *principia / praetorium*.

Във връзка с плана и функцията на резиденцията на Диоклециан в Сплит е подходящо да приведем примера с ed-Dumêr (Dumayr/Dmeyr), който бива интерпретиран отначало като римски военен лагер, а днес, като укрепен дворец. Той се намира в Йордания, южно от столицата Аман, между Мадаба и Петра, но в античността е бил в провинция Сирия, на границата с провинция Арабия. Първите му изследователи Рудолф Брюнов и Алфред фон Домашевски го описват като военен лагер, предназначен за *cohors equitata miliaria*⁵. В последното изследване на обекта, направено

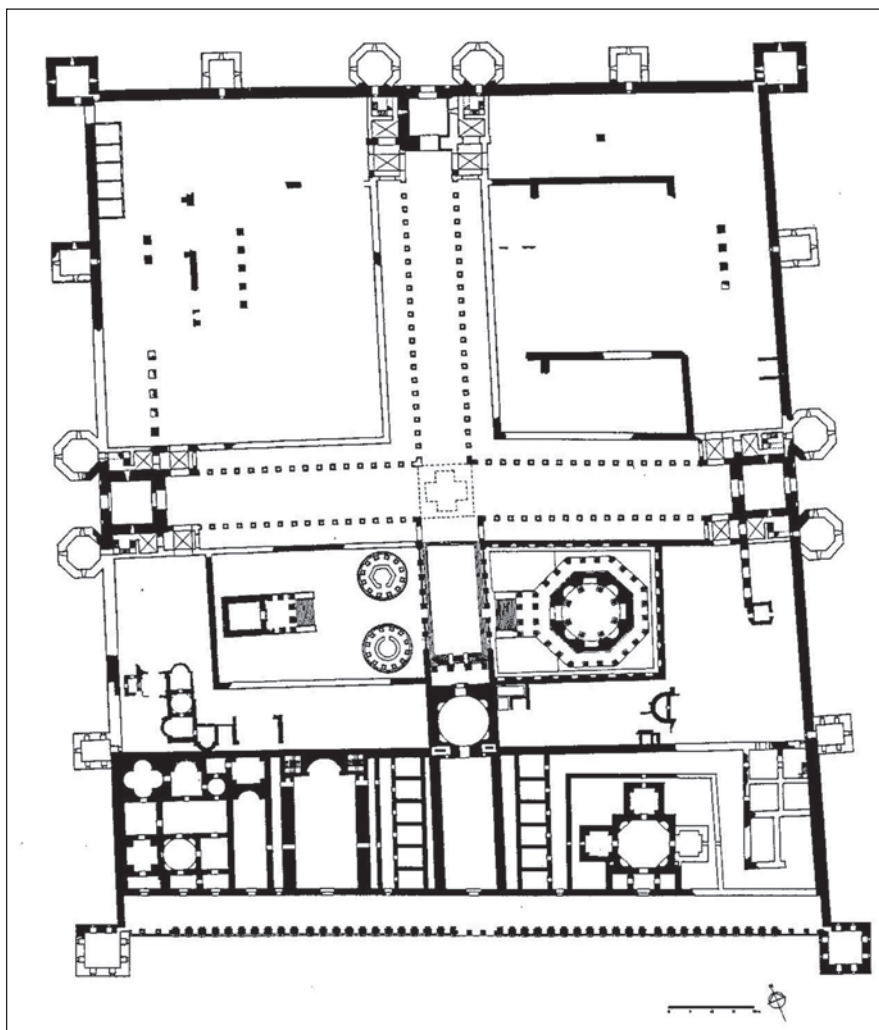
Сплит е наречена „свещен кастел-дворец“. D. Srejšović, “Two Memorial Monuments of Roman Palatial Architecture: Diocletianus’ Palace in Split and Galerius’ Palace at Gamzigrad”, *Archaeologia Jugoslavica* 22-23, 1982-83, 43, смята двореца на Диоклециан за символ на идеята за богопоставения владетел и за първия дворец, предвиден да се превърне в сцена за императорския апотеоз.

² C. Balmelle, *Les demeures aristocratiques d’Aquitaine*, Ausonius, Mémoires, Bordeaux-Paris 2001, passim.

³ Например Rodenwaldt, “The transition to late-classical art”, *САH* XII, 1939, 567-568; G. Downey, “The Palace of Diocletian at Antioch”, *Les Annales archeologiques de Syrie* 3, 1953, no. 1-2, 112 ff. Вж. коментара на S. Gregory, *Roman Military Architecture on the Eastern Frontier*, Adolph M. Hakkert Publ., Amsterdam 1995, 180.

⁴ Downey “The Palace of Diocletian”, *op.cit.*, 112; Lehmann-Hartleben, in *RE* III A, col. 2124.

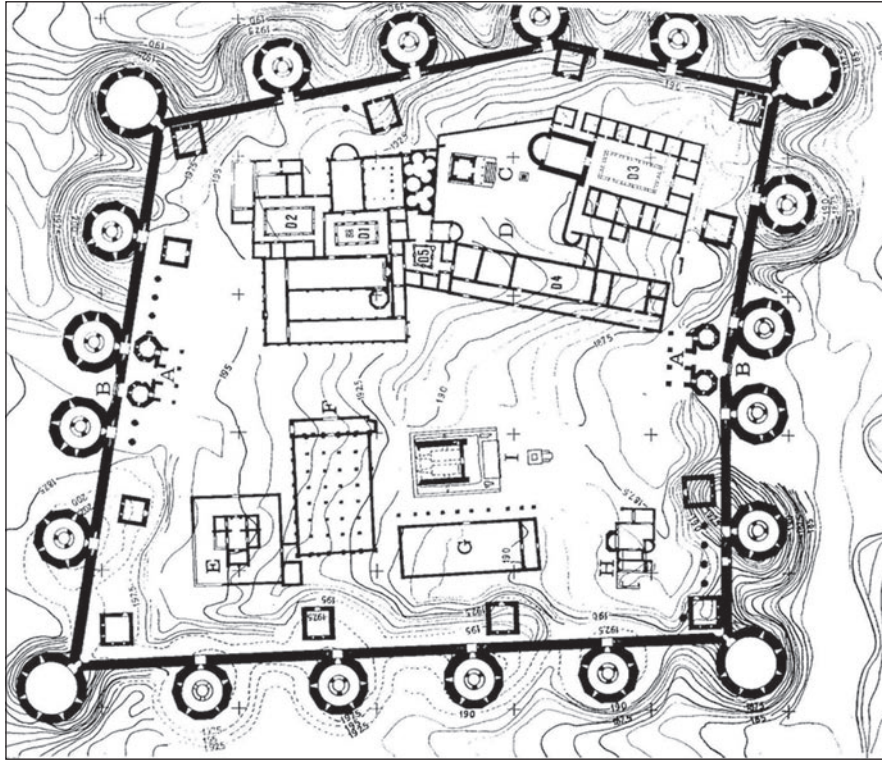
⁵ Специално главата “Das Lager von ed-Dumêr (el-Hirbe)” в: R. E. Brünnow, A. von Domaszewski, *Die Provincia Arabia auf Grund zweier in den Jahren 1897 und 1898 unternommenen Reisen und der Berichte früherer Reisender* III, Strassburg 1909, 187-199, Pl. LIII; Cf. M. Lenoir, “Dumayr, faux camp romain, vrai résidence palatiale”, *Syria* 76, 1999, 227. Почти по същото време обектът е посетен от Алоис Мюзил, който двадесет годи-

Сл. 1 План Сплита (Ђурчић 1993, цртеж: С. Панфил)
 Fig. 1 Plan of Split (Ђурчић 1993, drawing: С. Панфил)

от Морис Льоноар, той вече е интерпретиран како укрепен дворец. Факт е, че многу елементи на тоа укрепление напаметат плана на римскиот лагер: правоаголното ограждане, четирите входи по средата на секоја страна, сврзани со двете основни артерии *via principalis*, *via praetoria*, *principia*, *armamentarium* и пр. Отбележан е и един детал, незабележан од претходните истражувачи, имено дъговидната извивка на крепостната стена во

ни по-късно публикува неговиот план, значително по-подробен, но и доста различен од предлозите на Р. Брунон и А. фон Домашевски: А. Музил, *Palmyrena. A Topographical Itinerary*, American Geographical Society, Oriental Explorations and Studies 4, New York 1928, 110-111, fig. 29 на с. 112; Lenoir "Dumayr, faux camp romain", *op.cit.*, 230.

Сл. 2 План царске резиденције Ромулијана
Fig. 2 Plan of the imperial residence in Romuliana

частите между кулите при портите и следващите кули по посока на њголовите кули. Да припомним, че такава извивка при портите има вѣншната крепост на Ромулиана.

Същевременно, в плана на вѣтрешните строежи се разпознава воден басейн с неясна функција, но којто може да бѣде както цистерна, така и басейн в градина, един „*paradeisos*”. Сградите, които наистина се идентифицират многу трудно и на място, и на снимката от въздуха, напомним все пак жилищните помещения в сирийските ранносредновековни укрепени дворци *al-Mushatta* и *al-Rusafa*, от пѣрвата половина на VIII в., както и двореца G в *al-Rakka* от времето на Харун ал-Рашид (796-808)⁶. На мястото не са правени разкопки, но са намерени многу тесери от стѣклена паста с различни цетове – жѣлто, светло- и тѣмно зелено, което предполага стенна мозаична украса. Вѣншно, при югозападния ъгѣл има базилика с три кораба, което подсказва на изследователя М. Лѣноар, че тази резиденция би могла да принадлежи на християнската династија на Хасанидите, която управлява предпустинна Сирия от името на Рим и Византија между III и VII в. Точно датиране на обекта засега не е възможно, но на територијата му са открити три надписа, посветени на императорите Луций Вер,

⁶ Lenoir “Dumayr, faux camp romain”, *op.cit.*, 232.

Септимий Север, Валериан и сина му Галиен, т.е. от II в. до средата на III в. Това означава, че укрепената резиденция би могла да бъде издигната в края на III в., но разбира се и по-късно⁷.

Независимо от многото неизвестни около укрепената резиденция ед-Думер, очевидно е, че тя е родена от строителната традиция на Изтока, която е свързана с конкретните условия на областта и времето. Смятам, че типът на укрепления дворец, както го виждаме в ед-Думер, оформен под силното влияние на римската военна архитектура от източен тип, е оказал силно влияние върху концепцията на резиденцията в Сплит⁸. Едва ли трябва да се съмняваме, че вдъхновителят на тази концепция е самият Диоклециан.

Военните черти в архитектурата на дворците от времето на Тетрархията подсказват на Карл Свобода идеята, че това е етап в милитаризирането на дворцовата архитектура, което ще се прояви най-силно през Средновековието. Но всъщност действащият дворец, такъв какъвто го виждаме през IV в. в Тесалоника и Трир, малко по-късно в Константинопол, съвсем не се милитаризира. Напротив, в него все повече се засилват представителните светски елементи.

Както виждаме специално в Сплит, императорската резиденция е интегрирана в градски пейзаж: тя е част от него, но и достатъчно ясно отделена от него. Основните „красоти“ на античния град като улиците с галерии и монументалните сгради присъстват в нея – особено добре това се вижда в плана на двореца върху острова в Антиохия. Едно описание на Страбон на двореца в Александрия (XVII. 1. 6-12) – комплекс, в който се смесват частните и публичните сгради, свързани чрез улици с галерии – подсказва, че става дума за принцип на обособяване на град в града⁹. По времето на Тетрархията имитирането на най-представителните елементи на градския план в двореца внушава доминиращата роля на владетеля над своите поданици. От друга страна, величествените колонадни улици, тетрапилоните, както и тежката им скулптурна украса имат проверено от времето идеологическо и естетическо въздействие.

В комплекса на двореца винаги присъстват няколко вида урбанистични елементи, символни акценти и архитектурни типове. Това са тетрапилоните, улицата / пасажът с галерии, храмовете и мавзолеите, както и коридори-пасажи за процесии, вестибюли, перистили, приемни

⁷ Хасанидите са имали обичая да изграждат в пустинните и предпустинните области резиденции, които понякога са имали и военна функция. Тази практика ще бъде възприета и от Омейядите: Lenoir “Dumaqr, faux camp romain”, *op.cit.*, 233 и лит. Gregory, *Roman Military Architecture*, *op.cit.*, 181 смята, че ед-Думер е по-късен от Сплит.

⁸ Докато Wilkes (J. J. Wilkes, *Diocletian's Palace, Split: residence of a retired Roman emperor*, University of Sheffield, Sheffield, 1986) вижда в Сплит една грандиозна вила, за Ward-Perkins това е етап от създаването на тип вила с военен изглед и характер: J. B. Ward-Perkins, *Roman Imperial Architecture*, Penguin Books, London 1981, 457 f.

⁹ P. Gros, *L'architecture romaine du début du IIIe siècle av. J.-C. à la fin du Haut Empire*. Vol. 1. *Les monuments publics*. Vol. 2. *Maisons, palais, villas et tombeaux*. Picard, Paris 1996-2001, 232.

зали с апсида, банкетни зали (триклинии), бани. Връзката с Хиподрума се проследява в действащите дворци, но не и в резиденциите на абдикиралите императори: това е много ясен знак за прекъсването на връзката монарх – поданици в „символичните дворци“.

Градът е мястото, където в пълна степен се осъществява срещата на императора с неговите поданици. Книгата на император Константин Порфирогенет „За церемониите“ е нашият най-ценен извор, в който се описва шествието на императора през града по време на празници. Неговото явяване в духа на божествените епифании и акламациите в негова чест са периодично потвърждение на договора между императора и народа, осигуряващ сигурността, мира, процъфтяването и за двете страни. В рамките на двореца този контакт се преиграва в по-тясната среда на двора, който символизира народа. В необходимостта от сцена за това политическо-театрално действие трябва да търсим включването на елементи от градския обществен пейзаж в плана на императорския дворец¹⁰. Сред последните археологически открития в Солун е част от широк път, покрит с плочи, който се интерпретира като отрязък от пътя на церемониите, свързващ вътрешността на двореца с императорското пристанище¹¹.

Тетрапилонает заема определено място в пътя на процесии в тетрархическите дворци, но и в резиденция на абдикирания монарх. Освен описанието на Либаний за Антиохия, ние за щастие имаме запазената част от този път на процесии в резиденцията на Диоклециан в Сплит (в посока север-юг). В двореца в Тесалоника Тетрапилонает – Триумфална арка на Галерий също е важен пункт от пътя на процесии: от една страна през него минава *Regia* (изток-запад), а от друга се осъществява връзката Ротонда – Вестибюл – същински дворец.

След Либаний, Йоан Малала в *Хронография* говори за „тетрапилонает“ в Антиохия и за колонадната улица към двореца, която той нарича *Regia* (царска)¹². В Ромулиана тетрапилоните са част от комплекс със силно символично натоварване, обединяващ живота и смъртта, земното и божественото в съдбата на един император.

Тетрапилоните (*Tetrapyla*) и тетракионите (*Tetrakionia, tetrastyla*) са характерни и за по-ранната урбанистика на източните римски провинции. През късната античност те са официални паметници от най-висок ранг,

¹⁰ Постоянна и почти литургична драма, в която се отразяват отношенията между императора, неговите поданици и бог. Това виждане на късноантичния социален живот като театър е изразено още от Гибън и е възприето от някои съвременни изследователи (напр. S. G. MacCormack, *Art and Ceremony in Late Antiquity*, Berkeley 1981, 6). Театърът на императорския церемониал съществува още от Август, но както е забелязал отново Гибън „по времето на Август театралното представление е имало за цел да скрие неограничената власт на императора, докато при Диоклециан целта на представлението е била да покаже, дори да направи видима неограничената сила на тази власт“ (E. Gibbon, *The History of the Decline and the Fall of the Roman Empire*, Ed. Bury, vol. 1, 1896, ch. XIII, 383).

¹¹ М. Карацлерη, Ε. Χριστοδουλίδου, “Γαλεριανὰ ἐργὰ υποδομῆς”, *ΑΕΜΘ* 16, 2002 [2004], 307-315 (Galerian infrastructure works): ширина на пътя – 9.60 м.

¹² S. Ćurčić, “Late-antique palaces: the meaning of urban context”, *Ars Orientalis* XXIII, 1993, 68.

издигани в прослава на императорите: чрез тях е била пропагандирана и разяснявана същността на властта на четиримата съ-владетели¹³. Издигат се в центъра на града, при пресичането на главните улици, сред най-важните площади. Състоят се от четири идентични стълба. Всеки стълб включва подиум и суперструктура във вид на балдахин, четири колони и антаблеман със статуя над човешки ръст¹⁴. Тетрапилонът в Палмира, който може да се види и днес, е датиран във II в. Но той стои по времето, когато Диоклециан изгражда своя лагер в града, превзет четвърт век преди това от Аврелиан. Самият този лагер е като град в града и Диоклециан несъмнено е оценил разположението на колонадните *cardo* и *decumanus*, тяхното пресичане при тетрапилона и преминаването през тройната арка по пътя към неговия лагер. Тетрапилонът в лагера на Диоклециан в Палмира вероятно има свещен характер¹⁵.

Тетрапилоните запазват семантичната си стойност и по времето на династиите на Константин и Теодосий¹⁶.

Фасадите на основните сгради в резиденциите на абдикиралите тетрарси също представляват символичен акцент, ако се съди по единствената запазена фасада, макар и малко видоизменена и загубила някои от частите си, която предшества апартаментите на Диоклециан в Сплит. Тя има вид на фасада на храм, с което се подчертава божествената същност на августа. Откритите бази за стълбове или колони пред парадните входи в Ромулиана, подсказват, че такъв вид и такава символика е имала фасадата и в резиденцията на Галерий. Само пред известния днес вход към двореца в Тесалоника няма предхождащо открито пространство, така че той, макар и богато украсен, вероятно не е бил монументален. Възможно е да е съществувала друга фасада на двореца, от юг, с обширен двор за церемонии.

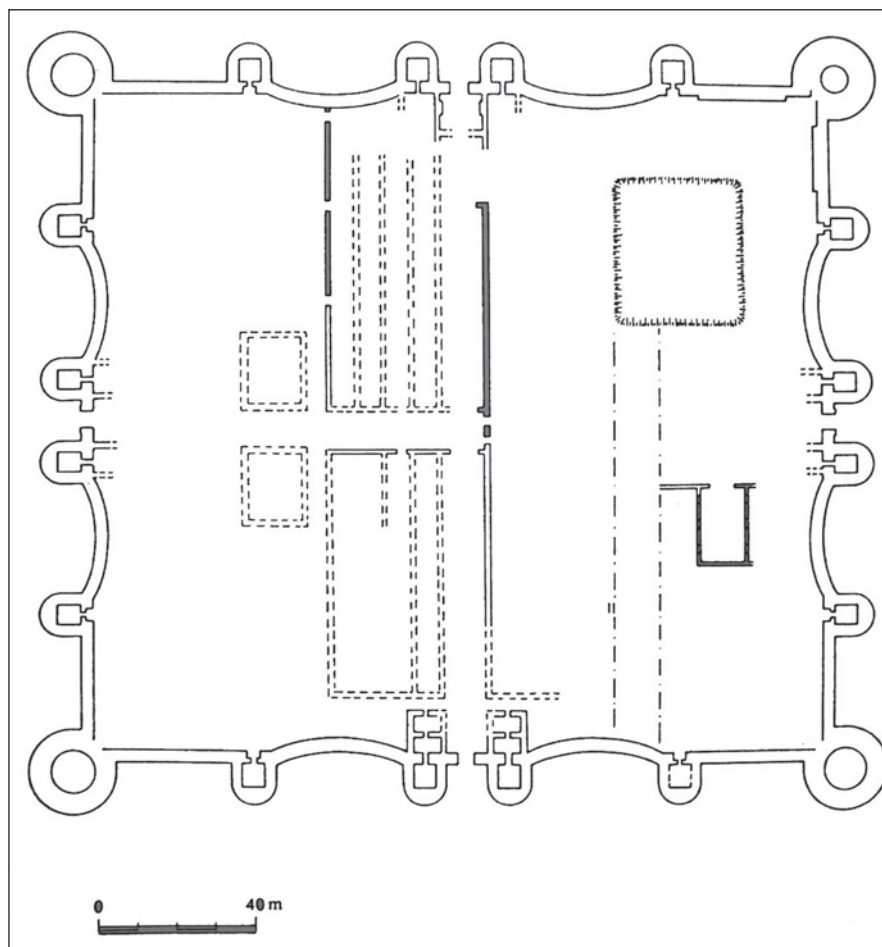
Богатият вид и големите размери на вестибюлите, тези внушителни пространствени етапи на шествието и на представителната част на двореца в Тесалоника и в резиденцията на Диоклециан в Сплит отразяват една

¹³ За терминологията и символиката вж. W. Thiel, "Tetrakionia. Überlegungen zu einem Denkmaltypus tetrarchischer Zeit im Osten des Römischen Reiches", *AnTard* 10, 2002, 300-301, n. 1; Дювал отбелязва, че трябва да се подчертава разликата във вида им, едната конструкция върху стълбове, а другата – с колони, които не са свързани помежду си (N. Duval, "Dyggve et la theorie du palais du Bas-Empire", *AnTard* 11, 2003, 295). Срв. H. Saradi, *The Byzantine City in the Sixth Century. Literary Images and Historical Reality*, Society of Messenian Archaeological Studies, Athens 2006, 261 и лит. в бел. 1410 (W. L. MacDonald, *The architecture of the Roman Empire*, II. *An Urban Appraisal*, New Haven 1986, 87-92).

¹⁴ Thiel, "Tetrakionia. Überlegungen zu einem Denkmaltypus", *op. cit.*, 302, лит. n. 9.

¹⁵ Намира се на 36 м от портика, т.е. на 58 м от Преторианската порта; статуя на Haggâth от началото на III в. и надпис с дата 239-240 г. като сполия дават *terminus post quem*: K. Michałowski, *Palmyre, Fouilles polonaises 1960*, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, Mouton & CO, La Haye-Paris, 1962, 10 ff. Срв. и D. Srejić, Č. Vasić, *Imperial Mausolea and Consecration Memorials in Felix Romuliana – Gamzigrad, East Serbia*, Centre for Archaeological Research, Beograd 1994, 124.

¹⁶ Литература при Thiel, "Tetrakionia. Überlegungen zu einem Denkmaltypus", *op.cit.*, 319, n. 117.

Сл. 3 План резиденције Думажр (Dumayr) (Lenoir 1999.)
 Fig. 3 Plan of the residence Dumayr (Lenoir 1999)

чисто римска традиция, начертана още от Витрувий (гл. VI) и поддържана в аристократичната жилищна архитектура в западните провинции¹⁷. Присъствието на вестибюл е свързано с приемните функции на двореца, както и с римската клиентелистка традиция, отразена в архитектурата. Прави впечатление голямата площ на вестибюла в Тесалоника – 600 кв.м, надвишаваща площта на много от приемните зали. Кръглият вестибюл към апартаментите на Диоклециан в Сплит има площ ок. 113.м².

Перистилите в резиденцията в Ромулиана са няколко, както е характерно за късната античност. Площта на двора (1), наричан от изследователите на обекта агрий, е 389 кв.м, площта на перистил (6) е 355 м², а на двора с три портика (8) – почти 260 м². Тези размери са скромни в сравнение

¹⁷ Balmelle, *Les demeures aristocratiques*, op.cit., 152-155.

с перистилите на някои от най-богатите вили в провинциите Аквитания и Испания или вилата Пиаца Армерина, в които главните перистици достигат площ до 2.5 дка¹⁸. В Сплит дори не можем със сигурност да определим перистил. За сметка на това в двореца в Тесалоника Южният перистил е имал площ между 1.5 и 2 дка, ако се съди само по размерите на разкопаната му северна част. Северният перистил обаче е малък, предназначен за обитателите на апартаментите около него. Но целият комплекс е обиколен от коридори, които дават впечатление за един голям закрит перистил, вече със значителни размери.

Галериите на перистилите имат обичайната ширина от 3-4 м. Подовете на галериите в перистилите са покрити с мозайки в *opus tessellatum*, по-рядко с плочи. Откритите им пространства са покрити с плочи (в Ромулиана) или са били във вид на градини, както можем да предположим за Южния Перистил в Тесалоника.

Основните приемни зали в резиденциите на абдикиралите тетрарси се разполагат около перистилите. Две са основните им форми: правоъгълник с/без апсида-трибуна и октогон. Размерите на зала 11А и на западната зала с апсида в Сплит са съответно 372 кв.м и 448 м², т.е. те са по-големи от подобните им приемни зали в богатите вили на западните провинции. В Ромулиана зала (4) почти достига площ 400 кв.м, а представителната зала с апсида (7) е ок. 206 м². За сравнение ще посочим площта на Базиликата във вилата Пиаца Армерина – ок. 370 м². На този фон площта на Базиликата в двореца в Тесалоника, която е над 1000 кв.м се съотнася с площта на Аула Палатина в Трир, която е 1809 м².

Така, за пореден път виждаме, че размерите на резиденциите на абдикиралите тетрарси са (понякога значително) по-малки от размерите на сградите в действащите дворци.

Прегледът на дворците показва, че в архитектурата от този период се налагат нови тенденции и форми. Те са достатъчно добре изразени както в Спалато и Ромулиана, така и в други представителни публични или частни сгради. Не само големите приемни базиликални зали, но и центрчните зали – ротонди и осмостени – или овалните, имат голям успех. Октогонът в Златната къща на Нерон се смята за техен прототип. Представителни зали с извити форми се появяват и в дворцовото изкуство през II и III в.¹⁹, но в този период все пак не са разпространени. Широкото им приложение в представителната архитектура идва именно през късната античност. Любими форми на покритие съответно стават куполът и сводът. Куполите често са с голям диаметър, изградени от леки материали. Украсени са с нервюри във вид на касети. Сводовете на базиликата на Максенций са най-величественият пример на тази мода и на тази строителна техника.

¹⁸ Balmelle, *Les demeures aristocratiques, op.cit.*, 131 и таблица на р. 132. Трябва обаче да уточним, че не всички перистици в тези вили датират точно от времето на Тетрархията.

¹⁹ A. Voëthius, J. B. Ward Perkins, *Etruscan and Roman Architecture*, 1970, 248-251. Вестибюлт към апартаментите на Диоклециан има своя прототип в Златния площад на Хадриановата вила: L. Crema, *L'architettura romana*, Torino 1959, cap. V: *I Tetrarchi da Diocleziano a Costantino*, 618.

Достъпът на народа в двореца е забранен. Затова има гранични места, един вид контактни зони, където двете страни могат да се виждат. Едно от тези места е Хиподрумът. Той съществува в Никомедия, Антиохия, Тесалоника, Сирмиум, по-късно, в Константинопол; от западните столици - в Рим и Трир. Но липсва в Сплит и в Ромулиана. Едва ли трябва да се съмняваме, че това е израз на статута на абдикиралите монарси. Бихме могли да търсим и практическото обяснение за нецелесъобразността на построяването на хиподром там (Спит, Ромулиана), където вече не може да се събере необходимо голяма публика. Но може да е и лично решение на Диоклециан, тъй като прецедент съществува и това е малкият хиподром в рамките на двореца на Палагинския хълм, предназначен за немногобройна (избрана) публика.

Връзката на императорските дворци с хиподрумите се потвърждава от самите паметници: хиподрумът в Никомедия е открит от Диоклециан в 304 г., този в Рим – от Максенций между 306 и 312 г., а в Трир – завършен от Константин вероятно в 310 г. Хиподрумът в Константинопол, започнат от Септимий Север е завършен и богато украсен от Константин. Датировката на хиподрома в Сирмиум е насочена към годините 312/313 г. Очевидно е, че времето на Тетрархията е особено активен период на изграждане или обновяване на тези места за най-многобройните градски събирания. Джон Хъмфри показва, че сега се подчертава и пряката връзка на хиподрумите с императорските резиденции. В комплекса на Максенций катизмата има сложна структура и значителни размери 30 x 4.85 м. Тя е пряко свързана с двореца чрез коридори, стълби и помещения. Фасадата е украсена с колони. Археологическите изводи казват, че стадионът е построен последен в рамките на комплекса. След смъртта на Максенций, циркът минава в ръцете на Константин и той добавя някои статуи в украсата му²⁰.

Прославата на императора по времето на Тетрархията се подчертава и чрез неговия мавзолей. Погребалните и поминалните съоръжения в Гамзиград-Ромулиана и Шаркамен не оставят съмнение за специалното внимание, което се обръща на ритуала и съоръженията, свързани с преминаването на императорите в отвъдния божествен свят. Планирането на мавзолеи в резиденциите, в които абдикиралите монарси се оттеглят, за да прекарват в спокойствие старините си, е съвсем естествено. Затова смятам, че спор дали внушителният осмостен в Сплит е мавзолей или не, не трябва да има: това е мавзолей. Оттук и вниманието, което трябва да обърнем на Е. Дигве и неговата теза за връзката дворец-мавзолей през късноантичната епоха²¹. Мавзолеите в Ромулиана са предвидени за Галерий и майка му Ромула, както се смята днес.

Императорският мавзолей изразява идеята за императорския *apotheosis* – въздигане към божествените сфери след края на земния му път²².

²⁰ За цирка на Максенций: J. H. Humphrey, *Roman Circuses: Arenas for Chariot Racing*, V. T. Batsford, London 1986, 129, 282-287, 597-601.

²¹ E. Dyggve, "Recherches sur le palais impérial de Thessalonique", *Studia Orientalia I. Pedersen dicata*, Copenhagen 1953, 59-70; E. Dyggve, "Fouilles et recherches faites en 1939 et en 1952-53 à Thessalonique: architecture et mosaïques", in: *IV Corsi Rav* 2, 1957, 79-88; Duval, "Dyggve et la theorie du palais du Bas-Empire", *op. cit.*, 277.

²² Първият римлянин, който официално се удостоява с божествени почести е Юлий Цезар: протест при Цицерон *Ad Atticum* XII. 45. 2; XIV. 14. 1; XIV. 19. 3 и *Philippica*

Очевидно, за да се подчертае божествената същност на императора и неговото семейство, кремацията остава като погребален ритуал за тях, за разлика от все по-широко разпространяваща се и вече преобладаващата в края на II в. инхумация²³. Изгарянето на императора върху клада и съпътстващите символични ритуали като пускането на орел от клетка в момента на издигането на дима, изобразяват в театрален вид апотеоза на владетеля. Затова кладата и мавзолеят имат толкова важно значение в символиката на резиденциите на някои от абдикиралите императори на Тетрархията.

Този кратък преглед на някои основни характеристики на резиденциите на абдикиралите тетрарси ясно показва, че те не бива да се приравняват абсолютно с дворците на действащите императори. Наистина, ние можем да ги наречаме „дворци“, с което да подскажем величието на архитектурата и великолепие то на декора им, така, както и днес употребяваме тази дума за големи луксозни частни резиденции. Резиденциите на тетрарсите могат да бъдат наречени и „символични дворци“, защото концентрират в себе си важни страни на царската идеология, без обаче да бъдат политически и административни институции.

Јулија Валева

РЕЗИДЕНЦИЈЕ АБДИЦИРАНИХ ТЕТРАРХА

У овом чланку разматра се симболично значење које могу имати резиденције абдицираних тетрарха. Ма да су често називане „палатама“, ове резиденције нису играле никакву административну ни политичку улогу: њихова намена је била да пружи удобан живот умировљеним августима. Међутим, многи елементи у овим резиденцијама носе своје симболично значење и представљају сећање на славна дела и висок положај који су императори уживали у прошлости. Међу њима су и урбани и архитектонски акценти који, као по правилу, представљају „лепоту“ античког града: улице са портиком, тетрапилони, храмови и маузолеји. У свим овим резиденцијама недостаје Хиподром (Спалато, Ромулијана и Шаркамен), што је обележје другачијег нивоа односа између абдицираног императора и народа. Насупрот томе, маузолеји не само да постоје већ су чак и наглашени у оквиру главног плана: они прелазе у чврсто обележје божанског статуса Императора, упркос томе што су абдицирали. Такође се истражују и остале специфичности везане за резиденције умировљених тетрарха: утицај војних кампова на њихове грађевинске планове и димензије просторија као и простора у оквиру комплекса. Разматране препознатљиве карактеристике ових резиденција умировљених августа сугеришу да се препознају као „символичне палате“, у којима их постојање изолованих елемената градског крајолика, архитектуре и унутрашњег украшавања повезује са претходним, врховним статусом абдицираних императора.

П. 110: Price 1984, p. 64. Много скоро, вече при погребението на Август един от сенаторите публично „свидетелства“, че Август е видян да се възнася към небето. В този ден се дават божествените почести на *divus Augustus*: Suet., *Augustus* 100. 4; Dio LXI. 46. 2; S. R. F. Price, *Rituals and Powers. The Roman Imperial Cult in Asia Minor*, 1984, 73.

²³ Price, *Rituals and Powers*, op. cit., 96.

